

Angelina Żyśko
Uniwersytet Marii Curie-Skłodowskiej

Polski leksem *dziecko* i angielski leksem *felicity* jako wyrazy pokrewne: studium etymologiczno-historyczne

Wstęp

Badania prowadzone w obszarze wyrazów pokrewnych w języku polskim i angielskim mają ugruntowaną tradycję w językoznawstwie (Łozowski 2010¹, Rychło 2012², 2018³, 2021⁴, Kamola-Uberman 2021⁵). Jak piszą Michael Cysouw i Hagen Jung⁶ (2007:109), porównywanie leksemów pochodzących z różnych języków może dużo powiedzieć o relacjach pomiędzy tymi językami. W szczególności,

jeśli para leksemów w dwóch różnych językach pochodzi z tego samego źródła, może to być spowodowane faktem, że oba języki wywodzą się od wspólnego przodka, lub

¹ ŁOZOWSKI P., *Językoznawstwo na przełomie wieków: od systemu do symbol* [W:] Karwatowska M., Siwiec A. (red.), *Przeobrażenia w języku i komunikacji medialnej na przełomie XX i XXI wieku*, Chełm, Państwowa Wyższa Szkoła Zawodowa w Chełmie, Chełmskie Towarzystwo Naukowe, 2010, s. 89-99.

² RYCHO M., *An etymological comparison of english fist and polish pięć: how they both descended from the pie root for 'five'*, „Linguistica Silesiana”, 2012, nr 33, s. 19-37.

³ RYCHŁO M., *Polish reż and english rye concealed in polish rżysko: a case study of a pair of cognates and a root archais*, „Linguistica Silesiana”, 2018, nr 39, s. 119-133.

⁴ RYCHO M., *Slavic and Germanic reflexes of Proto-Indo-European root *h₂ueh₁- 'wind': a comparative study*, „Lege artis. Language yesterday, today, tomorrow. The journal of University of SS Cyril and Methodius in Trnava”, Trnava: University of SS Cyril and Methodius in Trnava, 2021, nr VI (1), s. 190-232.

⁵ KAMOLA-UBERMAN W., *Polish-English cognates and doublets: Morphosemantic evolution of selected Proto-Indo-European roots into related lexemes in Polish and English*, *Beyond Philology*, No. 18/2, 2021, s. 43-71.

⁶ CYSOUW M., JUNG H., *Cognate identification and alignment using practical orthographies* [W:] *Proceedings of Ninth Meeting of the ACL Special Interest Group in Computational Morphology and Phonology*, 2007, s. 109-116.

przyczyną tego może być wpływ jednego języka na drugi (lub wpływ trzeciego języka na oba języki)⁷ (Cysouw i Jung, 2007: 109).

Warto zauważyć, że celem etymologizowania (Sobotka⁸ 2011: 252)

nie jest obserwacja języka dla niego samego, lecz sposobów widzenia i konceptualizowania świata. (...) Podstawą analiz etymologicznych (...) jest zestawienie objaśnianego wyrażenia z innymi w celu wyjaśnienia głębokiego albo ukrytego sensu wyjaśnianego wyrażenia (nie jego pochodności, ale jego prawdziwego znaczenia i związku z rzeczywistością pozajęzykową). (...) Etymologia funkcjonalna ustala mniej lub bardziej asocjacyjne związki motywacyjne między zakładaną podstawą bądź zakładanymi podstawami a analizowanym wyrazem.

W związku z powyższym, warto zastanowić się, dlaczego *dziecko* oraz *felicity* mają pozornie niezwiązane ze sobą znaczenia, choć wywodzą się ze wspólnego rdzenia *dhe(i)* „ssać” (Rix⁹ 2001, Derksen¹⁰ 2008, Boryś¹¹ 2010). Aby uzyskać odpowiedź na to pytanie, prześledzę rozwój *semantyczny* wyżej wymienionych wyrazów od wspólnego praindoeuropejskiego rdzenia **dhe(i)* „ssać” do znaczeń współczesnych, a następnie wskażę na pozajęzykowe (kulturowe) czynniki motywujące ww. zmiany semantyczne. W celu eksplikacji motywacji zmian semantycznych odwołam się do teorii językowego obrazu świata (Bartmiński 2002¹², 2006¹³) oraz panchronicznego modelu języka (Łozowski 2010¹⁴, 2018¹⁵).

Językowy obraz świata a panchronia

Teoria JOS przedstawiona w niniejszym artykule czerpie z długoletniej tradycji szkoły lubelskiej etnolingwistyki, splatającej badania nad językiem z badaniami nad kulturą i historią. Bada ona

⁷ Tekst oryginalny: Cysouw and Jung (2007: 109): “If a pair of lexemes in two different languages stem from the same origin, this can be due to the fact that both languages derive from a common ancestor language, but it can also be caused by influence from one language on another (or influence on both languages from a third language)”.

⁸ SOBOTKA P., *Historia badań etymologicznych w świetle koncepcji i metod współczesnej lingwistyki. Etymologizowanie Y_ąski i Platona*, “Linguistica Copernicana”, 6 (2), 2011, s. 247–294.

⁹ RIX H. (red.), *Lexikon der indogermanischen Verben*, Wiesbaden, Dr. Ludwig Reichert Verlag, 2001.

¹⁰ DERKSEN R., *Etymological Dictionary of the Slavic Inherited Lexicon*, Leiden, Boston, Brill, 2008.

¹¹ BORYŚ W., *Słownik Etymologiczny Języka Polskiego*, Kraków, Wydawnictwo Literackie, 2005.

¹² BARTMIŃSKI J., *Lubelska etnolingwistyka*, „Analekta”, R. XI, z. 1-2, 2002, s. 38.

¹³ BARTMIŃSKI J., *Językowe podstawy obrazu świata*, Lublin, Wydawnictwo Uniwersytetu Marii Curie-Skłodowskiej, 2006.

¹⁴ ŁOZOWSKI P., dz. cyt.

¹⁵ ŁOZOWSKI P., *Panchronia, czyli język jako symbol doświadczenia* [W:] Stalmaszczyk P. (red.), *Metodologie językoznawstwa. Od diachronii do panchronii*, Łódź, Wydawnictwo Uniwersytetu Łódzkiego, 2018.

język w jego powiązaniach z kulturą i historią danych społeczności (środowiskowych, regionalnych, narodowych), zwłaszcza z wypracowaną przez nie sferą zachowań, systemami wartości, wspólnotową mentalnością, a skupiając uwagę na „kulturze w języku”, zmierza do podmiotowej rekonstrukcji obrazu świata utrwalonego w języku” (Bartmiński¹⁶ 2002: 38).

Według Jerzego Bartmińskiego¹⁷ (2006: 12),

JOS jest zawartą w języku, różnie zwerbalizowaną interpretacją rzeczywistości dającą się ująć w postaci zespołu sądów o świecie. Mogą to być sądy „utrwalone” w gramatyce, słownictwie, w kliszowych tekstach np. przysłowiach, ale także sądy „presuponowane”, tj. implikowane przez formy językowe utrwalonej na poziomie społecznej wiedzy, przekonania, mitów, rytuałów.

Innymi słowy, JOS to „wytwór przeszłości, owoc określonych ludzkich doświadczeń, historii i kultury narodowej” (Bartmiński 2006¹⁸: 14). Oznacza to zatem, że świat, tak jak jest postrzegany, zapisywany jest w języku na podstawie skojarzeń. Te zaś mogą być, i często są, kulturowo uwarunkowane. Badania nad językowym obrazem dążą „do odkrycia obrazu świata wartości danego społeczeństwa, grupy społecznej czy też jednostki, a także ukazania mechanizmów językowych, za pomocą których obraz ten wyraża się w ludzkich wypowiedziach” (Puzynina 1989¹⁹: 129).

Taki pogląd jest zgodny z myślą przewodnią badań kognitywnych nad językiem, gdzie „język jest postrzegany jako integralny aspekt poznania” (Langacker 2008: 7-8)²⁰. Język jest zatem symbolem ludzkiego doświadczenia, gdzie

przez symbol (...) rozumiemy taki znak, w którym dochodzi do połączenia formy i treści na zasadzie umotywowanego poznawczo związku między nimi, przy czym forma pełni funkcję zastępczą wobec treści i przywołuje treść (na przykład budząc związane z nią reakcje, informacje czy emocje) (Łozowski 2018²¹: 166).

Kreowanie symboli językowych, które z oczywistych względów są umotywowane subiektywnie, zaczyna się już na etapie jednostki, dopiero z czasem utrwała się w umysłach całego społeczeństwa. To wszystko zbliża nas do panchronicznego modelu języka w rozumieniu Przemysława Łozowskiego (2018). Potraktujmy ów panchroniczny model języka jako metodologiczny ogląd danych językowych, gdzie język jest traktowany jako zapis ludzkiego doświadczenia,

¹⁶ BARTMIŃSKI J., dz. cyt.

¹⁷ BARTMIŃSKI J., dz. cyt.

¹⁸ Tamże.

¹⁹ PUZYNINA J., *Jak pracować nad językiem wartości?* [W:] Puzynina J., Bartmiński J. (red.), *Język a Kultura. Zagadnienia leksykalne i aksjologiczne*, Wrocław, 1989.

²⁰ LANGACKER R. W., *Cognitive Grammar: A Basic Introduction*, New York, Oxford University Press, 2008. (Tekst oryginalny: “(...) language is viewed as an integral facet of cognition”, s. 7-8).

²¹ ŁOZOWSKI P., dz. cyt.

a jego elementy poddawane są nieustannej kontestacji kategoryzacyjnej jako wypadkowej napięć poznawczych. W wymiarze praktycznym oznacza to osadzenie zjawisk językowych w kontekście ewolucji ludzkiego rozumienia oraz poszukiwanie poznawczych filtrów dla zmian i czynników kreujących związek formy i treści (Łozowski 2018²²: 165-166).

Ponieważ zmienia się świat, otoczenie, środowisko oraz ludzie wokół nas, zmienia się nasze poznanie i doświadczenie, a co za tym idzie, inna już jest konceptualizacja oraz inne są skojarzenia. Ścisłej rzecz ujmując, według panchronicznego modelu języka, czasoprzestrzeń (a więc to, co ulega zmianie) rozumiana jest jako wypadkowa doświadczenia. Oznacza to, że język zmienia się proporcjonalnie do zmian w ludzkiej mentalności. Zatem według językoznawcy-panchronisty,

osadzona w kontekście ewolucji ludzkiego doświadczenia zmiana językowa jest świadectwem procesu, w którym wiecznie ewoluujące nieostre kategorie językowe jawią się jako wypadkowa napięć poznawczych. Nieodparte napięcie poznawcze czyni użytkowników języka ogniwami w nieprzerwanym łańcuchu kategoryzacyjnym, w procesie weryfikacji poznawczej zastanych lub doraźnych konceptualizacji (Łozowski 2018²³: 169).

Dziecko i felicity jako wyrazy pokrewne

Spójrzmy teraz na dwa leksemy: polski wyraz *dziecko* („potomek w stosunku do swoich rodziców; syn albo córka”) oraz angielski wyraz *felicity* („radość, szczęście”), które są wyrazami pokrewnymi. Pochodzą one od jednego i tego samego rdzenia praindoeuropejskiego **dhe(i)* „ssać” (*Online Etymology Dictionary*²⁴, Watkins²⁵ (red.) 1985:13, McPherson²⁶ 2018). Prześledźmy ich historyczne ścieżki.

Jak zaznacza Wiesław Boryś²⁷ (2005:139), rzeczownik *dziecko* został utworzony przez dodanie do prasłowiańskiej formy **dětъ* przyrostka *-*ьsko*, który był i jest powszechnie używany do tworzenia rzeczowników negatywnie nacechowanych (np. *babsko* od *baba*). Fakt ten sugeruje, że rzeczownik *dziecko* miał początkowo pejoratywne konotacje²⁸. Według Krystyny Długosz-Kurczabowej²⁹ (2008), polski leksem

²² ŁOZOWSKI P., dz. cyt.

²³ Tamże.

²⁴ Online Etymology Dictionary, [online], <https://www.etymonline.com/>.

²⁵ WATKINS C. (red.), *The American Heritage Dictionary of Indo-European Roots*, Boston, Houghton Mifflin Company, 1985.

²⁶ McPHERSON F., *Indo-European Cognate Dictionary*, Wellington, Wayz Press, 2018.

²⁷ BORYŚ W., dz. cyt.

²⁸ Podobne negatywne nacechowanie jest wciąż obecne w niektórych słowiańskich językach, jak w pewnych dialektach języka czeskiego i słowackiego, gdzie wyraz *děcko* wciąż jest nacechowany emocjonalnie.

²⁹ DŁUGOSZ-KURCZABOWA K., *Wielki słownik etymologiczno historyczny języka polskiego*, Warszawa, Wydawnictwo Naukowe PWN, 2008.

dziecko jest urzeczownikowionym przymiotnikiem *dziecki* „dziecinny” wywodzącym się z prasłowiańskiej (prśl.) formy **dětsko*³⁰, która, derywowana formantem *-sko*, pochodzi od prasłowiańskiego rzeczownika zbiorowego **dětъ* „dzieci, dziatwa”. W *Słowniku staropolskim* pod redakcją Stanisława Urbańczyka³¹ (1956-1959) definiuje się *dziecki* (*dziecski*) jako „należący do dziecka, ad infantem pertinens”. Leksem występuje w tym znaczeniu w Psalterzu Floriańskim³² (FL 8, 3): „Z ust dzieczskich y ssocyh swirzchowal ies chwało prze neprziacz<ie>le twoie” (tłum. Z ust dzieckich i ssących swirzchowal jeś chwałę prze nieprzyjaci<e>le twoje). Jak twierdzą Aleksander Brückner³³ (1989, przedruk z 1927) oraz Krystyna Długosz-Kurczabowa³⁴ (2008), wyraz *dziecko* wszedł do użycia w języku polskim dopiero w XVII wieku, czyli stosunkowo niedawno. Zanim *dziecko* weszło do powszechnego użycia, popularna była forma *dziecię* „dziecko, potomek”, poświadczona w zapisach od XIV w., utworzona poprzez dodanie przyrostka **-ę/*-ęt*, popularnie wykorzystywanego do tworzenia nazw młodych istot, np. *jagnię*, *cielę*, *piskłę* (Boryś³⁵ 2005). W *Słowniku staropolskim* pod redakcją Stanisława Urbańczyka³⁶ (1956-1959), wyraz *dziecię* w kontekście człowieka rozwinął dwa znaczenia:

- a) „małoletni (chłopiec lub dziewczynka)”, widoczne w zdaniu „Pastu[e]schkam szo angel zyawyl a gim nowyni powedzal, essz ssoo narodzylo dzieczø” (Maciejowski 1839³⁷) (tłum. „Pastuszkom się anioł objawił i nowinę im powiedział, że się narodziło dziecię, które słynie po całym świecie”);
- b) „potomstwo względem rodziców; syn lub córka”, występujące w Biblii szarszpatrickiej (1930): „Zaprawdø sostra my gest, dzieczyø mego oczcza, ale nye dzieczyø mey maczyrze” (Gen 20, 12³⁸) (tłum. „Zresztą jest ona rzeczywiście moją siostrą, jako córka ojca mego”).

Prasłowiański rzeczownik zbiorowy **dětъ*³⁹ w XIV w. doczekał się wyrazu oznaczającego liczbę mnogą, czyli **děti* „dzieci, dziatwa” (Brückner 1989⁴⁰: 108, Derksen

³⁰ Śledząc pozostałe ścieżki rozwoju prasłowiańskiego **dětъ*, należy się doszukać jego derywatów nie tylko w polskim *dziecko*, ale także w kaszubskim *zecko* ‘dziecko’, dolnołużyckim *žiško* ‘dzieciątko, dziecińka’, czy górnołużyckim *džecko* ‘dziecko’ (Boryś 2005).

³¹ URBAŃCZYK S. (red.), *Słownik Staropolski*, tom II, Wrocław, Kraków, Warszawa, Wydawnictwo Polskiej Akademii Nauk. 1956-1959.

³² Tamże.

³³ BRÜCKNER A., *Słownik etymologiczny języka polskiego*, przedruk z pierwszego wydania nakładem Krakowskiej Spółki Wydawniczej z 1927 roku, Warszawa, Wiedza Powszechna, 1989.

³⁴ DŁUGOSZ-KURCZABOWA K., dz. cyt.

³⁵ BORYŚ W., dz. cyt.

³⁶ URBAŃCZYK S., dz. cyt.

³⁷ Tamże.

³⁸ Tamże.

³⁹ Warto podkreślić rolę przyrostka *ě* w wyrazie **dětъ* jako litery zmiękczającej.

⁴⁰ BRÜCKNER A., dz. cyt.

2008⁴¹: 110, 104-105). Jak wspomina Krystyna Długosz-Kurczabowa⁴² (2008: 167), prasłowiański rzeczownik zbiorowy **děťo* „dzieci, dziatwa” jest derywatem prasłowiańskiego **dojiti* „ssać”, który powstawszy od postaci obocznej **dhoj-* „ssać” praindoeuropejskiego **dhē*, przetrwał w języku polskim jako *doić*. Jak podaje *Słownik staropolski* pod redakcją Stanisława Urbańczyka⁴³ (1956-1959), czasownik *doić* w odniesieniu do ludzi występuje w dwóch znaczeniach:

- a) „karmić (piersią), alere”; wyraz ten można odnaleźć w „Książeczce do nabożeństwa świętej Jadwigi” (Naw 40⁴⁴) w zdaniu „Chwała y modlą bogosławynym pyerszam, yz dogyly zbawy-czyela” (tłum. „Chwała i modły bogosławynym piersiom, iż wykarmiły Zbawiciela”);
- b) „ssać, sugere”; znaczenie zostało upamiętnione w Księdze Izajasza (Is 66, 11⁴⁵): „Dogyly mulgeatis („gaudete... ut mulgeatis et deliciis affluatis ab omnimoda gloria eius” (tłum. fragmentu w Biblii Warszawskiej⁴⁶: „Abyście ssali do syta pierś jego pociechy, abyście napili się i pokrzepili potęgą jego chwały”, tłumaczenie fragmentu w Biblii Jakuba Wujka⁴⁷: „Abyście ssali i nasycili się piersiami pociechy jego, abyście doili i rozkoszami opływali ze wszelakiej chwały jej”).

A więc *dziecko* w języku polskim to nikt inny niż ten, który jest karmiony piersią, i/ lub ten, który ssie, a nawet ciągnie/doi. Ponieważ ssana/dojona jest pierś matki, a właściwie wysysane jest mleko z piersi, można stwierdzić, że wyżej wymieniony leksem ma zdecydowanie konotacje związane z macierzyństwem. Fakt ten potwierdza chociażby *Lexikon der indogermanischen Verben* (2001: 138-139) pod redakcją Helmuta Rixa⁴⁸, według którego staro-cerkiewno-słowiańska forma *dojō*, *dojiti* w znaczeniu „ssać” pochodzi od praindoeuropejskiego **d^heh₁(i)-* „ssać”, podane w oryginale jako „(Muttermilch) saugen”.

Jak potwierdzają Rick Derksen⁴⁹ (2008) oraz Michiel de Vaan⁵⁰ (2008: 209), derywatami praindoeuropejskiego rdzenia **dheh₁-l-*, oprócz słowiańskich wyrazów **děťo* oraz **děti* jest łaciński leksem *fēlix*, *-īcis* „płodny, owocny, pomyslny, mający szczęście”. Ścisłej rzecz ujmując: „Łaciński wyraz *fēlix* rozwinął się z »dziecko żywiące się mlekiem matki, ssące pierś« lub z »w ciąży, brzemienna« do »płodny, owocny« i »szczęśliwy, mający szczęście»” (de Van 2008: 209). Pokuśmy się zatem o odszukanie

⁴¹ DERKSEN R., dz. cyt.

⁴² DŁUGOSZ-KURCZABOWA K., dz. cyt.

⁴³ URBAŃCZYK S., dz. cyt.

⁴⁴ Tamże.

⁴⁵ Tamże.

⁴⁶ Biblia Warszawska: <http://biblia-online.pl/Biblia/Warszawska/Ksiega-Izajasza/66/11>.

⁴⁷ Biblia Jakuba Wujka: <http://biblia-online.pl/Biblia/JakubaWujka/Ksiega-Izajasza/66/11>.

⁴⁸ RIX H., dz. cyt.

⁴⁹ DERKSEN R., dz. cyt.

⁵⁰ DE VAAN M., *Etymological Dictionary of Latin and the other Italic Languages*, Leiden, Boston, Brill, 2008.

różnych rozszerzeń (*-u-, *-i-, *-o-, *-h₂-) rzeczownikowego rdzenia **dhe(i)-*, **d^heh₁-l-*, który sam w sobie z pewnością oznaczał „ssące zwierzątko (...)”⁵¹.

Idąc za praindoeuropejskim rdzeniem **dhe(i)-*, **d^heh₁-*, zarówno *dziecko*, jak i *felicity* mają skojarzenia matczyne. Wszak *dziecko*, jak już zostało powiedziane, to „ten, który ssie pierś matki”, oraz, jak się można domyślać, ten, który poprzez swoje narodziny daje matce (oraz reszcie rodziny) radość i szczęście. Powyższe konotacje można także dostrzec w semantyce *felicity* „szczęście”, jak i innych wyrazach opartych na tym samym rdzeniu praindoeuropejskim, jak *fēlō*, *-āre*, „ssać”, *fēmīna* „ta, która karmi piersią, kobieta”, *fēcundus* „płodny”, *fētus* „płód”, *filius/filia* „syn/córka”. W związku z tym, leksem *felicity*, utożsamiany ze szczęściem, jest pośrednio związany z kobiecością i/lub macierzyństwem właśnie. Można więc wnioskować, że to bycie kobietą i/lub matką prowadzi(ło) do szczęścia nie tylko w obrazowaniu odnotowanym u użytkowników języka polskiego oraz innych języków słowiańskich, ale także użytkowników języków romańskich, a następnie języka angielskiego, do którego wyraz *felicity* został zapożyczony z języka starofrancuskiego pod postacią *felicité* pod koniec XIV wieku (*Oxford English Dictionary*⁵²).

Dowody na powyższe stwierdzenie można znaleźć w licznej dokumentacji etymologicznej. Calvert Watkins⁵³ (1985:13) podkreśla, iż forma *dhè-là* występuje pod postacią *thèlè* w znaczeniu „sutek” w języku greckim. Jak zauważa Robert Beekes⁵⁴ (2010: 546), grecki wyraz *θηλή* oznaczający „piers, sutek” wywodzi się z praindoeuropejskiego **d^heh* „ssać”, oraz jego rozszerzenia **dheh1-leh₂*. Do podobnych konkluzji dochodzi Benveniste⁵⁵ (2016: 14, przedruk z 1973), który upatruje początki greckiego *thēlus* czyli *θήλυς* w praindoeuropejskim rdzeniu **dhē-* „ssać”.

Prześledźmy zatem, w jaki sposób wyraz *felicity* trafił do języka angielskiego. Jak podają główne słowniki etymologiczne języka angielskiego, *Oxford English Dictionary*⁵⁶ oraz *Online Etymology Dictionary*⁵⁷, *fēlicitātem* „szczęście, płodność”, będący biernikiem w liczbie pojedynczej łacińskiego *fēlicitās* „powodzenie, pomyślność, szczęście”, został zapożyczony do języka francuskiego, a następnie pod postacią starofrancuskiego słowa *felicité* „szczęście” trafił w XIV wieku do języka angielskiego. Cytując *Online Etymology Dictionary*⁵⁸, *felicity* to pierwotnie nic innego jak „pamiętka po początkach Rzymu jako rolniczego społeczeństwa: to, co daje plony, jest tym, co

⁵¹ Oryginał: „Lat. *fēlix* developed from ‘suckling’ or ‘with young’ to ‘fruitful’ and ‘fortunate’. We find different extensions (*-u-, *-i-, *-o-, *-h₂-) of a nominal stem **d^heh₁-l-*, which in itself must have meant ‘sucking animal’ (...)”

⁵² *Oxford English Dictionary*, [online], <https://www.oed.com/>.

⁵³ WATKINS C., dz. cyt.

⁵⁴ BEEKES, R., *Etymological Dictionary of Greek*, Leiden, Boston, Brill, 2010.

⁵⁵ BENVENISTE, É., *Dictionary of Indo-European Concepts and Society*, przedruk z tłumaczenia 1973, oryginalna wersja francuska 1969, Chicago, Hau Books, 2016.

⁵⁶ *Oxford English Dictionary*, dz. cyt.

⁵⁷ *Online Etymology Dictionary*, dz. cyt.

⁵⁸ Tamże.

przynosi/wyzwała szczęście”⁵⁹. Mając na uwadze fakt, że plony, zupełnie jak dziecko, są efektem płodności, w tym przypadku ziemi, powyższy cytat raz jeszcze potwierdza, że ludzki umysł kojarzy płodność, urodzajność oraz efekt tej płodności, urodzajności ze szczęściem właśnie.

Przestudiujemy teraz semantykę wyrazu *felicity* na przestrzeni siedmiu wieków jego istnienia w języku angielskim. Jak podaje *Oxford English Dictionary*⁶⁰, *felicity* można odnaleźć w szeregu różnych znaczeń asocjacyjnie kojarzonych ze szczęściem. Dowodzą tego cytaty dokumentujące jego różne znaczenia:

1. „stan bycia szczęśliwym/ą; szczęście”: Radcliffe Ann (1794) *Tajemnice zamku Udolpho*, „małżeńskie szczęście oraz rodzicielskie obowiązki dzieliły jego uwagę”⁶¹; Hallam Henry (1839) *Wstęp do Literatury Europejskiej* III, iii, 36, „Szczęście nie polega na byciu rozwiniętym, lecz na rozwijaniu się”⁶²;
2. „to, co powoduje szczęście; źródło szczęścia”: Geoffrey Chaucer (1385) *Czytanie o dobrych paniach*, „Jego myśl była jej szczęściem”⁶³; W. Tirwhyt tr. J. L. G. de Balzac (1634), „Szczęście twojej rodziny to szczęście narodu”⁶⁴;
3. „dobrobyt; sukces”: Robert Fabyan (1516), „To niemożliwe, aby to królestwo opływało w szczęście”⁶⁵; J. Harris (1781), „Ateny cieszyły się ogólnym dobrobytem bardziej niż inne miasta”⁶⁶;
4. „sztuka, poprawność wysławiania się”: Francis Bacon (1605), „Sposób wysławiania się Waszej Wysokości jest to zarówno talent, jak i szczęście”⁶⁷.

W czasach średniowiecza, chwalcącego Boga i Kościół, człowiek znajdował także źródło szczęścia i radości w Bogu, modlitwie i błogosławieństwie bożym. Dla przykładu, spójrzmy na kilka cytatów z kolejnego etymologicznego słownika języka angielskiego

⁵⁹ “A relic of Rome’s origins as an agricultural community: that which brings happiness is that which produces crops”. (<https://www.etymonline.com/search?q=felicity>).

⁶⁰ *Oxford English Dictionary*, dz. cyt.

⁶¹ RADCLIFFE Ann, *The Mysteries of Udolpho* I. i. 4, 1794: “Conjugal felicity, and parental duties, divided his attention”.

⁶² HALLAM Henry, *Introduction to the Literature of Europe in the Fifteenth, Sixteenth, and Seventeenth Centuries*, III. iii. 1839, s. 296: “Felicity..consists not in having prospered, but in prospering”.

⁶³ CHAUCER Geoffrey, *The Legend of Good Women. The Legend of Hypermnestra*, in: *Percival Florence, Chaucer’s Legendary Good Women*, 1988, (c1385): “This thought her was felicité”.

⁶⁴ BALZAC de Jean Louis Guez, *The letters of Mounsieur de Balzac*, 1634, s. 159: “The happinesse of your Family..is a publick Felicity”.

⁶⁵ FABYAN Robert, *The new chronicles of England and France, in two parts* II. f., 1811: “It is not possible for that Kyngedome to stande in felycite”.

⁶⁶ HARRIS James, *Philological inquiries*, iii. iii. 1781, s. 273: “Athens..enjoyed more than all others the general felicity”.

⁶⁷ BACON Francis, *The twoo bookes of Francis Bacon: Of the proficience and aduancement of learning, diuine and humane*, i. sig. A3, 1605: “Your Maiesties manner of speech is indeed..full of facilitie, & felicitie”.

skiego, tj. *Middle English Dictionary*⁶⁸, według którego *felicity* oznaczało, między innymi, „błogość, błogosławieństwo, radość związana z niebiosami”: Geoffrey Chaucer (1385) „Pełnia szczęścia to ta w niebie”⁶⁹; *Orologium Sapientiae* „Śmierć jest końcem problemów i początkiem wiecznego szczęścia”⁷⁰.

Przywołując zatem wspomniany już panchroniczny model języka można spekulować, iż zmiana językowa, jaka zaszła od praindoeuropejskiego rdzenia **dhe(i)* do rozwiniętych z niego współczesnych leksemów *dziecko* „potomek w stosunku do swoich rodziców” i *felicity* „radość, szczęście”, jest odbiciem ewolucji ludzkiego myślenia i ludzkich skojarzeń. W procesie kategoryzacji świata wyraźnie wystąpiły konotacje ssania, karmienia piersią z istotami małymi/małoletnimi, często karmionymi piersią. Co więcej, człowiek, na zasadzie skojarzeń, ewidentnie łączył pojawienie się tych istot z płodnością, a następnie płodności z żyznością ziemi, płodności/żyzności z dobrobytem, a także dobrobytu (duchowego oraz materialnego) ze szczęściem/radością. Patrząc na powyższe cykle zmian z panchronicznego punktu widzenia, możemy stwierdzić, że ocieramy się o parametry poznawcze w postaci doświadczeniowego warunkowania zmiany znaczeniowej. Dzieje się tak, ponieważ to nasze doświadczenie podpowiada nam, że źródła szczęścia mogą być wszelakie, często upatrywane w rodzinie (np. byciu rodzicem), dobrobycie, sukcesie czy nawet w sztuce pięknego wysławiana się lub błogosławieństwie bożym.

Konkluzje

W niniejszym artykule przedstawiłam słowiańską etymologię leksemu *dziecko* oraz romańską i germańską etymologię wyrazu *felicity*. Prześledziłam także ich rozwój od wspólnego praindoeuropejskiego rdzenia **dhe(i)* „ssać” do znaczeń odnotowywanych współcześnie. Wskazałam także na pozajęzykowe (kulturowe) czynniki motywujące opisane zmiany semantyczne w oparciu o teorię **językowego obrazu świata (Bartmiński 2002⁷¹, 2006⁷²)** spajającą naukę o języku z nauką o kulturze, a także w oparciu o panchroniczny model **języka (Łozowski 2010⁷³, 2018⁷⁴)**, zakładający, że zmiana językowa motywowana jest poznawczo. Innymi słowy, wszystko to, czego doświadczamy w świecie, jest odzwierciedlane w języku, którym się posługujemy. Teoria panchronicznego modelu języka, gdzie czasoprzestrzeń rozumiana jest jako wypadkowa doświadczenia, tłumaczy zmiany językowe, jakie zaszły na przestrzeni lat. To właśnie

⁶⁸ Middle English Dictionary, [online], <https://quod.lib.umich.edu/m/med/>

⁶⁹ CHAUCER Geoffrey, *Troilus and Criseyde*, 1991: “The plain felicity. That is in heaven above”.

⁷⁰ HORSTMANN C., *Orologium Sapientiae or the Seven Poyntes of Trewie Wisdom, aus MS Douce 114 Anglia*, “Zeitschrift für englische Philologie” 10, (Dc 114), 362/31, 1888: “Deth..is þe ende of traually and þe bigynnyng of felicity euerlastyng”.

⁷¹ BARTMIŃSKI J., dz. cyt.

⁷² BARTMIŃSKI J., dz. cyt.

⁷³ ŁOZOWSKI P., dz. cyt.

⁷⁴ ŁOZOWSKI P., dz. cyt.

napięcie poznawcze powoduje, że w ludzkim umyśle zaczynają się rodzić skojarzenia, konotacje. A stąd już tylko krok do nazywania (innych) rzeczy po (takim samym) imieniu. Jak to ujął Przemysław Łozowski⁷⁵ (2008: 435), „jakie myślenie, takie symbole i takie słowa – lub takie kategorie, jakie doświadczenie, (...) jakie zachwyty i fobie, prawdy i fantazje, marzenia i zwiady, zadziwienia i uprzedzenia, nadzieje i rozpacze, wiary i niewiary”.

Wykazałam, że dziecięco-macierzyńskie konotacje przeplatają się w historycznych ścieżkach znaczeniowego rozwoju wyrazów *dziecko* i *felicity*. Leksem *dziecko* ewoluował od praindoeuropejskiego rdzenia **dhe(i)* „ssać”, a następnie od jego postaci obocznej **dhoj-* „ssać” przekształcił się do prasłowiańskiej formy **dojiti* „ssać” oraz do rzeczownika zbiorowego **dětъ* „dziatwa”, który został zastąpiony przez rzeczownik w liczbie mnogiej **děti*, a ten z kolei doczekał się odpowiednika w liczbie pojedynczej **dětъsko* początkowo nacechowanego negatywnie. Innymi słowy, leksem *dziecko* można rozumieć jako „ten, który ssi”. Jeśli chodzi o angielski leksem *felicity*, ścieżka jego semantycznego rozwoju od praindoeuropejskiego rdzenia **dhe(i)* „ssać” do znaczenia współczesnego „radość, szczęście” przebiegła pod względem znaczeniowym nieco inaczej, gdzie derywatem **dhe(i)* „ssać” w kulturze i językach romańskich jest łaciński leksem *fēlix*, *-icis* „płodny, owocny, pomyślny, mający szczęście”, z którego rozwinął się łaciński rzeczownik *fēlicitās* „powodzenie, pomyślność, szczęście” oraz rzeczownik będący jego biernikiem, mianowicie *fēlicitātem* „szczęście, płodność”. To właśnie jego derywat, starofrancuskie słowo *felicité* „szczęście”, zostało w XIV wieku zapożyczone do języka angielskiego, skąd angielski leksem *felicity* kontynuował swój rozwój w kulturze anglosaskiej jako „radość, szczęście”. Warto jednak podkreślić, że już na etapie łacińskiego *felix* mamy do czynienia ze skojarzeniami bardzo podobnymi do tych odnotowywanych w językach słowiańskich, mianowicie pomiędzy szczęściem/radością i dziećmi. Pomimo iż sam rzeczownik *felicity* nie rozwinął znaczenia „dziecko”, „dziecięce”, konotacje widoczne są już w *felix* rozumianym jako „płodny” oraz innych jego derywatach: *fēlō*, *-āre*, „ssać”, *fēmina* „ta, która karmi piersią, kobieta”, *fēcundus* „płodny”, *fētus* „płód”, *filius/filia* „syn/córka”.

Bibliografia

- BACON F., *The twoo bookes of Francis Bacon: Of the proficience and aduancement of learning, diuine and humane*, Wydanie Pierwsze, (1 vol.), London, Thomas Purfoot and Thomas Creede, 1605.
- BALZAC de J. L. G., *The letters of Mounsieur de Balzac* (tłumaczenie: William Tirwhy), London, N. Okes dla R. Clotterbuck, 1634.
- BARTMIŃSKI J., *Lubelska etnolingwistyka*, „Analekta”, R. XI, z. 1-2, 2002, s. 38.
- BARTMIŃSKI J., *Językowe podstawy obrazu świata*, Lublin, Wydawnictwo Uniwersytetu Marii Curie-Skłodowskiej, 2006.
- BEEKES, R., *Etymological Dictionary of Greek*, Leiden, Boston, Brill, 2010.

⁷⁵ ŁOZOWSKI P., *Od dziecka do człowieka, czyli „być mężczyzną” w słownikach* [W:] Truchlińska B., Radomski A. (red.), *Męskość w kulturze współczesnej*, Lublin, Wydawnictwo Uniwersytetu Marii Curie-Skłodowskiej, 2008, s. 428–435.

- BENVENISTE, É., *Dictionary of Indo-European Concepts and Society*, przedruk z tłumaczenia 1973, oryginalna wersja francuska 1969, Chicago, Hau Books, 2016.
- BERNACKI L. (red.), *Biblia szarospatacka*, Kraków, PAU, 1930.
- Biblia Jakuba Wujka, [online], <http://biblia-online.pl/Biblia/JakubaWujka/Ksiega-Izajasza/66/1>.
- Biblia Warszawska, [online], <http://biblia-online.pl/Biblia/Warszawska/Ksiega-Izajasza/66/11>.
- BORYŚ W., *Słownik Etymologiczny Języka Polskiego*, Kraków, Wydawnictwo Literackie, 2005.
- BRÜCKNER A., *Słownik etymologiczny języka polskiego*, przedruk z pierwszego wydania nakładem Krakowskiej Spółki Wydawniczej z 1927 roku, Warszawa, Wiedza Powszechna, 1989.
- CHAUCER G., *The Legend of Good Women. The Legend of Hypermnestra* [W:] *Chaucer's Legendary Good Women*, Percival Florence, (data notowania ok 1385), Cambridge, Cambridge University Press, 1988.
- CHAUCER G., *Troilus and Criseyde*, New York, Routledge (red. B.A. Windeatt), 1991.
- CYSOUW, M., JUNG, H., *Cognate identification and alignment using practical orthographies* [W:] *Proceedings of Ninth Meeting of the ACL Special Interest Group in Computational Morphology and Phonology*, 2007, s. 109-116.
- DERKSEN R., *Etymological Dictionary of the Slavic Inherited Lexicon*, Leiden, Boston, Brill, 2008.
- DE VAAN M., *Etymological Dictionary of Latin and the other Italic Languages*, Leiden, Boston, Brill, 2008.
- DŁUGOSZ-KURCZABOWA K., *Wielki słownik etymologiczno historyczny języka polskiego*, Warszawa, Wydawnictwo Naukowe PWN, 2008.
- FABYAN R., *The new chronicles of England and France, in two parts*, London, druk dla F.C. & J. Rivington (przedruk z wydania Pynson 1516), 1811.
- HALLAM H., *Introduction to the Literature of Europe in the Fifteenth, Sixteenth, and Seventeenth Centuries*, Paris, Baudry's European Library, 1839.
- HARRIS J., *Philological inquiries*, wydanie pierwsze, Londyn: druk dla C. Nourse, 1781.
- HORSTMANN C., „Orologium Sapientiae or the Seven Poyntes of Trewe Wisdom, aus MS Douce 114” *Anglia: Zeitschrift für englische Philologie* 10, 1888.
- KAMOLA-UBERMAN W., Polish-English cognates and doublets: Morphosemantic evolution of selected Proto-Indo-European roots into related lexemes in Polish and English, *Beyond Philology*, No. 18/2, 2021, s. 43-71.
- LANGACKER R. W., *Cognitive Grammar: A Basic Introduction*, New York, Oxford University Press, 2008.
- ŁOZOWSKI P., *Od dziecka do człowieka, czyli „być mężczyzną” w słownikach* [W:] Truchlińska B., Radomski A. (red.), *Męskość w kulturze współczesnej*, Lublin, Wydawnictwo Uniwersytetu Marii Curie-Skłodowskiej, 2008, s. 428-435.
- ŁOZOWSKI P., *Językoznawstwo na przełomie wieków: od systemu do symbol* [W:] Karwatowska M., Siwiec A. (red.), *Przeobrażenia w języku i komunikacji medialnej na przełomie XX i XXI wieku*, Chełm, Państwowa Wyższa Szkoła Zawodowa w Chełmie, Chełmskie Towarzystwo Naukowe, 2010, s. 89-99.
- ŁOZOWSKI P., *Panchronia, czyli język jako symbol doświadczenia* [W:] Stalmaszczyk P. (red.), *Metodologie językoznawstwa. Od diachronii do panchronii*, Łódź, Wydawnictwo Uniwersytetu Łódzkiego, 2018.
- MACIEJOWSKI W. A., *Pamiętnik o dziejach piśmiennictwa i prawa Słowian*, Petersburg i Lipsk, księgarnia Eggersa i Hinrichsa, 1839.

- McPHERSON F., *Indo-European Cognate Dictionary*, Wellington, Wayz Press, 2018.
- Middle English Dictionary*, [online], <https://quod.lib.umich.edu/m/med/>.
- Online Etymology Dictionary*, [online], <https://www.etymonline.com/>.
- Oxford English Dictionary*, [online], <https://www.oed.com/>.
- PUZYNNINA J., *Jak pracować nad językiem wartości?* [W:] Puzynina J., Bartmiński J. (red.), *Język a Kultura. Zagadnienia leksykalne i aksjologiczne*, Wrocław, 1989.
- RADCLIFFE A., *The Mysteries of Udolpho*, London, G.G and J. Robinson, 1794.
- RIX H. (red.), *Lexikon der indogermanischen Verben*, Wiesbaden, Dr. Ludwig Reichert Verlag, 2001.
- RYCHŁO, M., *An etymological comparison of english fist and polish pięść: how they both descended from the pie root for 'five'*, „Linguistica Silesiana”, 2012, nr 33, s. 19-37.
- RYCHO, M., *Polish reż and english rye concealed in polish rżysko: a case study of a pair of cognates and a root archais*, „Linguistica Silesiana”, 2018, nr 39, s. 119-133.
- RYCHŁO, M., *Slavic and Germanic reflexes of Proto-Indo-European root *h₂ueh₁ - 'wind': a comparative study*, „Lege artis. Language yesterday, today, tomorrow. The journal of University of SS Cyril and Methodius in Trnava”, Trnava: University of SS Cyril and Methodius in Trnava, 2021, nr VI (1), s. 190-232.
- SOBOTKA, P., *Historia badań etymologicznych w świetle koncepcji i metod współczesnej lingwistyki. Etymologizowanie Y̯aski i Platona*, „Linguistica Copernicana”, 6 (2), 2011, s. 247-294.
- URBAŃCZYK S. (red.), *Słownik Staropolski*, tom II, Wrocław, Kraków, Warszawa, Wydawnictwo Polskiej Akademii Nauk. 1956-1959.
- WATKINS, C. (red.), *The American Heritage Dictionary of Indo-European Roots*, Boston, Houghton Mifflin Company, 1985.

Polish dziecko and English felicity as cognates: an etymological and historical study.

Abstract: According to etymological sources, Polish *dziecko* ‘a child’ and English *felicity* ‘joy, happiness’ are cognates, as they derive from the same Proto-Indo-European root **dhe(i)* ‘to suck’. Despite the fact that these two have chosen two different paths in their semantic evolution in different cultures (*dziecko* in Slavic one, and *felicity* first in Romance culture, later in Germanic one), it seems that they were both mentally associated with babyhood and maternity at a certain moment in the past. The objectives of the paper are the following. First, I want to present the Slavic etymology of the lexeme *dziecko*, as well the Romance and Germanic etymology of *felicity*. Second, I aim to chase and discuss their semantic evolution from Proto-Indo-European root **dhe(i)* ‘to suck’ to their contemporary meanings. Third, I choose to find and explain the extralinguistic (cultural) factors which motivated the above mentioned semantic changes. In order to explicate the motivation behind culturally conditioned semantic alteration, a reference is made to the theory of linguistic worldview, as understood by Jerzy Bartmiński (2002, 2006), as well as to panchrony, as viewed by Przemysław Łozowski (2010, 2018).

Keywords: Polish-English cognates, semantic change, linguistic worldview, panchrony